

■ فرایند قانون‌گذاری در جمهوری تاجیکستان

دفتر سیاست خارجی و امنیت ملی

با این حال در همان زمان مردم این منطقه دارای تمدن و فرهنگ پیشرفته‌ای بودند و تمدن ایرانی از زمان استیلای هخامنشیان بر تاجیکستان در آنجا رواج داشته است. پس از پذیرش اسلام توسط مردم آن منطقه، تغییر محسوسی در وضعیت سیاسی منطقه ایجاد نگردید و کماکان دارای حکومت و استقلال به معنای واقعی نبود.

در سال ۱۸۷۰، شمال تاجیکستان

مدخل

تاجیکستان دارای گذشته‌ای پرریار در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی است. در قرن ششم قبل از میلاد این منطقه در قلمرو دولت هخامنشی ایران قرار داشت و دوستان سال بعد به تصرف یونانیان درآمد. به طور کلی تا قبل از اسلام این سرزمین فاقد حکومت مستقلی بود و همواره در معرض هجوم اقوام دیگر قرار داشت. ولی

افزایش سلطه‌طلبی ازبکستان مطرح بوده است. گسترش تمایلات جدایی‌طلبانه در ایسن جمهوری در آغاز دهه ۱۹۹۰ و سال‌های پایانی اتحاد شوروی چندان چشمگیر نبود. به هر حال پس از اعلام استقلال ازبکستان و قرقیزستان، تاجیکستان نیز در نیمه دوم سال ۱۹۹۱ استقلال خود را اعلام کرد.

تاجیکستان با تشکیل جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع^۱ به آن پیوست و حل و فصل مشکلات بر جای مانده از دوران اتحاد شوروی و نیز فروپاشی را مورد توجه قرار داد. در برابر فشار نیروهای ملی و اسلامی دولت «رحمان بنی اف» پذیرای ورود آنان در کابینه خود گردید. ولی نیروهای هوادار کمونیسم به مقاومت مسلحانه در برابر سیاست نرمش دولت در برابر نیروهای ائتلافی پرداخته و جنگ خونینی را در تاجیکستان آغاز کردند. با توسعه شورش هواداران کمونیسم از جنوب تاجیکستان و منطقه کولاب، نیروهای اسلامی - ملی و هواداران آنان مورد تعرض شدید قرار گرفتند.

جنگ داخلی در تاجیکستان سبب تخریب گسترده بنیان‌های اقتصادی این جمهوری گردیده. کاهش شدید در تولیدات اقتصادی، بحران در این عرصه را بسیار

(وابسته به خانات عموقند) تحت نفوذ سیاسی روس‌ها درآمد و در سال ۱۹۰۰ این سرزمین به طور کلی زیر سلطه آنها قرار گرفت و در انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ تاجیک‌ها نیز تحت تأثیر تحولات سیاسی مربوط به این دوره قرار گرفتند. پس از انقلاب اکتبر، جمهوری خودمختار سوسیالیستی تاجیکستان در راستای سیاست‌های ملیتی استالین شکل گرفت و تا سال ۱۹۲۹ جزئی از جمهوری ازبکستان بود که در اتحاد شوروی عضویت داشت. از سال ۱۹۲۹ تاجیکستان نیز به عنوان جمهوری مستقل به عضویت اتحاد شوروی پذیرفته شد. برنامه‌های اقتصادی - سیاسی استالین، ساختارهای این جمهوری را نیز به طور اساسی دگرگون ساخت. در تاجیکستان نیز همانند دیگر نقاط اتحاد شوروی رهبران ملی‌گرای حزب کمونیست بر کنار شدند و سیاست‌های منطقه‌ای در راستای برنامه‌ریزی‌های مسکو تدوین و اجرا گردید. آثار سیاست‌های بازسازی گوریباچف در تاجیکستان نیز آشکار شد. اجرای سیاست «گلاسنوست» او سبب گردید تا برخی ناراضی‌ها در میان تاجیکستان و ازبکستان - با ریشه‌های مرزی و ارضی - پدید آید. به دلیل برتری منطقه‌ای ازبکستان در آسیای مرکزی در دوران اتحاد شوروی، همواره نگرانی از

1. Commonwealth of Independent States (CIS).

شدید ساخته به طوری که جمهوری تاجیکستان از فقیرترین کشورهای آسیای مرکزی محسوب می‌شود. این کشور در تهیه سوخت با مشکلی اساسی رو به روست و تقریباً کل صنایع تاجیکستان به واردات و موادخام و سوختی وابسته است. نابسامانی بخش اقتصادی تاجیکستان با وقوع جنگ داخلی تشدید شد و تأمین سوخت در این جمهوری به مسئله‌ای حیاتی تبدیل گردید. بزرگ‌ترین منبع انرژی این کشور ذخایر آبی است که بدین لحاظ در میان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در جایگاه دوم قرار گرفته است. میزان استخراج نفت و منابع گاز طبیعی در این جمهوری اندک است و نیازهای انرژی خود را اساساً از ازبکستان تأمین می‌کند.^۱

تاجیکستان تنها جمهوری در آسیای مرکزی است که هنوز از «روبل» استفاده می‌کند و نتوانسته پول ملی خود را برخلاف جمهوری‌های دیگر به جریان بیندازد. این امر با در نظر گرفتن جریان پول‌های ملی در جمهوری‌های پیرامون، سبب انتقال روبل‌های خارج از رده به تاجیکستان و در نتیجه افزایش شدید تورم در این کشور شده است که افزایش شدید بهای مواد غذایی، گسترش سوء تغذیه و گرسنگی در میان مردم تاجیک را در پی داشته است.

پس از وقوع جنگ داخلی صدمات

شدیدی به اقتصاد این کشور وارد شد. مذاکرات مخالفان و دولت و میانجی‌گری ایران و روسیه برای پایان دادن جنگ به نتیجه رسیده و دولت مشارکت ملی تشکیل شده است. بی‌ثباتی سیاسی در این کشور فعالیت باندهای قاچاق را تشدید نموده و ادامه جنگ داخلی سبب عدم امکان کنترل این امر شده است.

تولید ناخالص ملی تاجیکستان از همه جمهوری‌های عضو جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع کمتر است. اقتصاد آن اساساً مبتنی بر فعالیت‌های کشاورزی و عمدتاً پنبه است. کشاورزی تاجیکستان در طول جنگ داخلی به شدت صدمه دیده و تولیدات آن همراه با تولیدات صنعتی کاهش زیادی پیدا کرده است. این جمهوری منابع غنی و قابل توجهی دارد که برخی از آنها عبارتند از: طلا، قلع و زغال‌سنگ. تاجیکستان نیز همانند دیگر جمهوری‌های منطقه با کسری شدید بودجه مواجه بوده و در سال ۱۹۹۴ تورمی بالغ بر ۲۰۰ درصد داشته است. فروپاشی اتحاد شوروی و جنگ داخلی وضعیت اقتصادی دشواری را در این جمهوری ایجاد کرده است.^۲

۱. آله کولای، سیاست و حکومت در آسیای مرکزی، (تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، ۱۳۷۶).

ص ۱۵۲.

۲. همان، ص ۱۷۰.

۱- قانون اساسی جدید تاجیکستان و ویژگی‌های آن

قانون اساسی تاجیکستان^۱ در سال ۱۹۹۴ به همه‌پرسی گذاشته شد و به تصویب رسید. در این قانون اساسی، تاجیکستان جمهوری مستقل و دموکراتیک عنوان شده است و زبان رسمی کشور تاجیکی (فارسی) است. آزادی استفاده از زبان‌های مادری براساس قوانین برای اقلیت‌ها محفوظ نگه داشته شده است. حقوق و آزادی افراد مقدس شمرده شده و دولت موظف به رعایت این حقوق شده است. در عین حال هیچ یک از احزاب حق ندارند که اصل استقلال و آزادی را از انسان سلب نمایند. اصل هفتم قانون اساسی تاجیکستان به مسئله تمامیت ارضی و ممنوعیت هرگونه اقدام جدایی طلبانه اختصاص دارد. آزادی افکار و اندیشه و فعالیت احزاب سیاسی مورد تأکید قرار گرفته است. تفکیک قوا در قانون اساسی در نظر گرفته شده است. اسناد حقوقی بین‌المللی (عهدنامه‌ها) که توسط تاجیکستان امضا شده، در صورت عدم مطابقت با قوانین عادی کشور در مرتبه بالاتری قرار دارند و لازم‌الاجرا هستند. نظام اقتصادی کشور مبتنی بر نظام اقتصاد آزاد است و فعالیت افراد خصوصی را تضمین می‌کند. انتخابات و آرای عمومی به شیوه عمومی، برابر، مستقیم و به صورت پنهانی با

رای مخفی صورت می‌گیرد.^۲ در قانون اساسی تاجیکستان نیز آزادی‌های وسیع فردی و اجتماعی به شهروندان داده شده و حق حیات برای همه مسلم و انکارناپذیر تلقی گردیده است. در این زمینه به حق حفاظت و حمایت از امنیت کامل افراد تأکید شده است. شهروندان این جمهوری حق فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی را دارند و دولت موظف به تأمین زمینه‌های لازم برای تحقق آن است.

ریاست جمهوری تاجیکستان حافظ قانون اساسی و حقوق و آزادی‌های شهروندان است که باید برای استقلال و یکپارچگی کشور و تنظیم کارهای دولت فعالیت کند. همه شهروندانی که بالای ۳۵ سال سن و سابقه اقامت ده ساله در کشور را دارند، می‌توانند نامزد انتخابات ریاست جمهوری شوند. یک فرد بیش از دو بار نمی‌تواند برای این سمت انتخاب شود. رئیس جمهوری به عنوان نماینده رسمی کشور در داخل و خارج باید انتخاب نخست‌وزیر، وزرا و معاونان آنها و رؤسای

۱. جمهوری تاجیکستان قبل از فروپاشی اتحاد شوروی هم دارای قانون اساسی بود ولی در این قانون اساسی، سیاست‌گذاری‌های کلی در زمینه‌های سیاست خارجی، سیاست دفاعی و بودجه بر عهده حکومت مرکزی یعنی اتحاد جماهیر شوروی بود.

۲. رویا مستظمی، تاجیکستان، (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۷۴)، ص ۵۷

کمیته‌های دولتی را به تصویب مجلس ملی برساند. پیشنهاد نامزدهای دادگاه‌های عالی به مجلس و همچنین پیشنهاد برنامه‌های اقتصادی از جمله اختیارات رئیس جمهور است که باید مورد تأیید مجلس ملی قرار گیرد. در مجموع رئیس جمهور تاجیکستان محدوده وسیعی از اختیارات را داراست که تحقق آن منوط و مشروط به تأیید مجلس است.

قوه قضائیه تاجیکستان مستقل خوانده شده و مرکب از دادگاه قانون اساسی، دادگاه عالی، دادگاه عالی اقتصادی، دادگاه ولایت خودمختار بدخشان کوهستانی، دادگاه‌های ولایات و دادگاه دوشنبه، می‌باشد.

در شرایط فوق‌العاده که تهدید مستقیم علیه حقوق و آزادی‌های شهروندان، استقلال دولت، تمامیت ارضی و بلایای طبیعی به وجود می‌آید مقامات جمهوری نتوانند به فعالیت معمولی خود بپردازند، دولت برای تأمین حقوق شهروندان وضعیت فوق‌العاده اعلام می‌کند.^۱

۲- نهاد قانون‌گذاری در تاجیکستان

۱-۲- ترکیب قوه مقننه

مجلس عالی عالی‌ترین مرجع نمایندگی و نهاد قانون‌گذاری در جمهوری تاجیکستان است که اعضای آن برای مدت ۵ سال

انتخاب می‌شوند.

شهروندانی که ۲۵ سال سن داشته باشند می‌توانند برای مجلس ملی انتخاب شوند. تشکیل و فعالیت مجلس عالی را قانون تعیین می‌کند.^۱

۲-۲- صلاحیت‌های مجلس عالی

صلاحیت‌های مجلس عالی عبارتند از:

۱- تصویب و اصلاح قوانین و لغو آنها؛

۲- تفسیر قانون اساسی و قوانین عادی؛

۳- تعیین جهت‌گیری‌های اصلی سیاست داخلی و خارجی دولت؛

۴- تأسیس کمیسیون مرکزی انتخابات و همه‌پرسی؛

۵- تعیین تاریخ برگزاری فرآیند دوم؛

۶- پیشنهاد برگزاری همه‌پرسی در مورد پیش‌نویس قوانین و دیگر مسائل مهم دولت و جامعه؛

۷- تعیین تاریخ انتخابات ریاست جمهوری؛

۸- تعیین تاریخ برگزاری انتخابات دستگاه‌های عالی و نمایندگی محلی؛

۹- تصویب، ایجاد یا انحلال وزارتخانه‌ها و کمیته‌های دولتی؛

۱۰- تأیید فرامین رئیس جمهوری در مورد تعیین یا برکناری نخست‌وزیر و دیگر اعضای دولت؛

۱. کولای، پیشین، ص ۷۴-۷۵.

2. The Constitution of Tajikistan, Article 48.

- ۲۴- لغو فرمان‌های ریاست مجلس عالی در صورت مغایرت با قانون اساسی و قوانین؛
- ۲۵- انجام وظایف دیگری که قانون اساسی و قوانین دیگر معین می‌کنند.^۱
- ۳-۲- شکل اصلی فعالیت‌های مجلس عالی: اجلاس
- اجلاسیه مجلس عالی دو بار در سال بنا بر دعوت ریاست مجلس تشکیل می‌شود. برگزاری اجلاس منوط به حضور $\frac{2}{3}$ از کل نمایندگان مردم است. اجلاسیه اول مجلس عالی یک ماه پس از برگزاری انتخابات با دعوت کمیسیون مرکزی انتخابات از نمایندگان مردم تشکیل می‌شود.^۲
- ۴-۲- انتخاب هیئت رئیسه مجلس عالی به منظور سازمان دادن فعالیت مجلس عالی و انجام مسئولیت‌هایی که قانون اساسی و قوانین معین کرده‌اند، هیئت رئیسه مجلس عالی تحت رهبری رئیس مجلس عالی تأسیس می‌گردد.
- هیئت رئیسه مجلس عالی از ریاست مجلس عالی، معاون اول، معاونین رئیس، رؤسای کمیته‌ها و کمیسیون‌های دائمی مجلس تشکیل می‌شود.
- ۵-۲- صلاحیت‌های هیئت رئیسه مجلس عالی
- هیئت رئیسه مجلس عالی دارای
- ۱۱- تأیید فرامین رئیس جمهوری در مورد تعیین یا برکناری رئیس بانک مرکزی و معاونین وی؛
- ۱۲- انتخاب و برکناری رئیس، معاونان و قضات دادگاه قانون اساسی، دادگاه عالی، دادگاه عالی اقتصادی به پیشنهاد رئیس جمهوری؛
- ۱۳- موافقت با انتخاب و برکناری دادستان کل و معاونین وی؛
- ۱۴- تأیید برنامه‌های اقتصادی - اجتماعی و تصویب کمک اقتصادی به کشورهای دیگر؛
- ۱۵- تصویب بودجه دولتی، تعیین میزان احتمالی کسری بودجه دولتی و منابع جبران آن و نیز نظارت بر اجرای بودجه، تعیین سیاست مالیاتی و اعتبارات دولتی؛
- ۱۶- تعیین نظام پولی؛
- ۱۷- تصویب و لغو قراردادهای بین‌المللی؛
- ۱۸- ایجاد دادگاه‌ها؛
- ۱۹- تأیید فرامین رئیس جمهور در مورد اعلان جنگ و وضعیت اضطراری؛
- ۲۰- مقرر ساختن امتیازات و نشان‌های دولتی؛
- ۲۱- تعیین رتبه‌های نظامی و دیپلماتیک و دیگر عناوین ویژه؛
- ۲۲- تأیید نمادهای دولتی؛
- ۲۳- اعلان عفو عمومی؛

1. Ibid, Article 49.

2. Ibid, Article 50.

صلاحیت‌های زیر است:

- ۱- دعوت به تشکیل مجلس عالی؛
 - ۲- آماده ساختن جلسات مجلس عالی؛
 - ۳- هماهنگ نمودن فعالیت کمیته‌ها و کمیسیون‌های دائمی مجلس عالی؛
 - ۴- تنظیم روابط بین‌المجالس؛
 - ۵- نظارت بر فعالیت نشریات مجلس عالی، انتخاب و برکناری سردبیران آنها؛
 - ۶- تصویب انتصاب، یا فراخواندن رؤسای نمایندگی‌های دیپلماتیک تاجیکستان در کشورهای خارجی و نمایندگی‌های ایمن جمهوری در سازمان‌های بین‌المللی؛
 - ۷- انجام صلاحیت‌های دیگری که در قانون اساسی و قوانین دیگر آمده است.
- ۲-۶- چگونگی انتخاب رئیس مجلس عالی، معاونین و رؤسای کمیته‌های مجلس عالی
- مجلس عالی از میان نمایندگان مردم، رئیس مجلس عالی، معاون اول رئیس، معاونین رئیس، رؤسای کمیته‌ها و کمیسیون‌های دائمی مجلس عالی را انتخاب می‌کند. یکی از معاونین رئیس مجلس عالی نماینده استان خودمختار بدخشان کوهستانی خواهد بود.

رئیس مجلس عالی با رأی مخفی و اکثریت آرای نمایندگان مردم برگزیده

می‌شود.^۲

- ۲-۷- صلاحیت‌های رئیس مجلس عالی
 - ۱- اعمال رهبری و هدایت مسائلی که در جلسات بحث و بررسی می‌شوند؛
 - ۲- ریاست جلسات مجلس عالی و جلسات هیئت رئیسه؛
 - ۳- معرفی کردن معاون اول رئیس، معاونین رئیس، رؤسای کمیته‌ها و کمیسیون‌های دائمی مجلس عالی؛
 - ۴- امضای مصوبات مجلس عالی و هیئت رئیسه آن؛
 - ۵- نمایندگی مجلس عالی در داخل و خارج کشور؛
 - ۶- امضای موافقت‌نامه‌های بین‌المجالس؛
 - ۷- هدایت دستگاه مجلس عالی و صدور فرامین؛
 - ۸- انجام وظایف دیگری که قانون اساسی و قوانین تعیین نموده‌اند.^۳
- معاونین رئیس مجلس عالی می‌توانند با صلاحیت‌های رئیس مجلس عالی وظایف او را انجام دهند. در هنگام عدم حضور ریاست مجلس عالی، معاون اول ریاست مجلس را بر عهده خواهد داشت.
- مجلس عالی برای تنظیم پیش‌نویس قوانین، انجام وظایف نظارتی، کسب

1. Ibid, Article 52.

2. Ibid, Article 53.

3. Ibid, Article 54.

آمادگی قبلی و تبیین موضوعات لازم از میان نمایندگان، اعضای کمیسیون‌های دائمی خود را انتخاب می‌کند.

مجلس عالی در موارد ضروری کمیسیون‌های تحقیق و کمیسیون‌های موقت دیگری را نیز تشکیل می‌دهد.^۱

۲-۸- شغل نمایندگی

مستولان موظف هستند اطلاعات ضروری را در اختیار نمایندگان مردم قرار دهند، به استثنای مواردی که قانون معین کرده است. نماینده حق دارد آزادانه فکر خود را بیان نموده، براساس عقاید خود اظهار نظر کند.

نماینده که در مجلس عالی به طور تمام وقت فعالیت می‌کند، نمی‌تواند جز فعالیت‌های علمی به فعالیت‌های دیگری بپردازد، یا فعالیت‌های اقتصادی داشته باشد.

نماینده غیرقابل تعرض است. نمی‌توان او را بدون رضایت مجلس عالی توقیف، زندانی یا بازجویی کرد. نماینده را بدون کسب موافقت مجلس عالی نمی‌شود دستگیر کرد مگر در حین ارتکاب جرم.

صلاحیت نماینده مردم هنگام استعفا، رد صلاحیت او توسط دادگاه یا مجوز رسمی مجلس عالی سلب می‌گردد. وضعیت حقوقی نماینده را قانون اساسی تنظیم کرده است.^۲

۲-۹- رویه قانون‌گذاری

قبل از این که طرح‌ها و لوایح به مجلس عالی

پیشنهاد شود، در کمیته‌های مجلس عالی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. در حال حاضر هفت کمیته در مجلس عالی وجود دارد که عناوین آنها به شرح است:

۱- کمیته ساختار دولتی؛^۳

۲- کمیته حقوقی؛^۴

۳- کمیته فرهنگ و روابط بین‌الملل؛^۵

۴- کمیته بودجه؛^۶

۵- کمیته کشاورزی؛^۷

۶- کمیته بهداشت، امور زنان و خانواده؛^۸

۷- کمیته علم و معارف؛^۹

هر یک از کمیته‌های مجلس عالی دارای یک رئیس و یک معاون می‌باشند. علاوه بر رئیس و معاون در هر یک از کمیته‌ها، کارشناسانی متخصص بستانبر ماهیت تخصصی هر کمیته انتخاب می‌شوند.

کمیته‌ها طرح‌ها و لوایح قانونی را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهند. بعد از بررسی در اولین جلسه هیئت رئیسه مجلس طرح و بعداً به مجلس عالی پیشنهاد می‌گردد.^{۱۰}

1. Ibid, Article 55 و 56.

2. Ibid, Article 57 و 58.

3. The Structure of State Committee.

4. The Law Committee.

5. The Culture and International Relation Committee.

6. The Budget Committee.

7. The Agricultural Committee.

8. The Health and Women Affairs Committee.

9. The Science and Education Committee.

۱۰. مصاحبه با آقای حامد سعید اف، سرکنسول سفارت تاجیکستان در تهران، مورخه ۱۳۷۷/۵/۱۱.

می‌گردد. شکل حکومت، حمایت ارضی، ماهیت دموکراتیک، غیردینی و اجتماعی دولت غیرقابل تغییر هستند.^۲

۴- نظام حزبی در تاجیکستان

در دوران تسلط شوروی و براساس تعالیم مارکسیسم-لنینیسم قدرت باید در دست طبقه پرولتار می‌بود. بنابراین تنها حزب سیاسی مجاز به فعالیت، حزب طبقه کارگر یا حزب کمونیست بود و هر کدام از جمهوری‌های شوروی سابق، حزب کمونیست خود را داشتند که دبیرکل آن از اتبای آن جمهوری و معاون آن فردی روسی بود. بعد از تحولات سیاسی متعاقب روی کار آمدن «میخائیل گورباچف» در شوروی و اعلام فضای باز سیاسی و آزادی فعالیت احزاب سیاسی، که شوق و علاقه زیادی در سراسر کشور به وجود آمده بود در تاجیکستان نیز مانند سایر جمهوری‌ها احزاب سیاسی متعددی اعلام موجودیت کردند. اکنون به بررسی احزاب سیاسی موجود در صحنه سیاسی تاجیکستان می‌پردازیم.

الف - احزاب سیاسی

۱- حزب کمونیست: در نخستین روزهایی که

قوانین تاجیکستان برای امضا به رئیس جمهوری ارائه می‌شوند. اگر رئیس جمهور با قانونی موافق نباشد، آن را در مدت پانزده روز با دلایل مستدل به مجلس عالی برمی‌گرداند. اگر مجلس عالی قانون تصویب شده را مجدداً با حداقل دو سوم آرا تصویب کند، رئیس جمهوری باید آن را امضا کند. اگر رئیس جمهوری در مهلت مقرر، قانون را برنگرداند، موظف به امضای آن است.^۱

۲-۱- انحلال مجلس عالی

مجلس عالی می‌تواند با حمایت حداقل دو سوم نمایندگان پیش از موعد منحل شود. هر حالت اعتبار نمایندگی نمایندگان مردم تاجیکستان در نخستین روز اجلاس مجلس عالی جدید پایان می‌یابد.^۲

۳- ترتیب تغییر در قانون اساسی

انجام تغییرات در قانون اساسی به وسیله همه‌پرسی صورت می‌گیرد. همه‌پرسی براساس درخواست دو سوم از نمایندگان مردم در این زمینه صورت می‌گیرد. ترتیب برگزاری همه‌پرسی را قانون اساسی تعیین می‌کند. تغییر و اصلاح در قانون اساسی با پیشنهاد رئیس جمهوری یا حداقل دو سوم از نمایندگان مردم تاجیکستان صورت می‌گیرد. پیشنهاد تغییرات در قانون اساسی سه ماه قبل از همه‌پرسی در نشریات متمرکز

1. Ibid, Article, 62.

2. Ibid, Article, 63.

3. Ibid, Articles, 98 و 99 و 100.

از دسامبر ۱۹۹۱ حزب کمونیست تاجیکستان دوباره تحت همان نام رسمیت یافت و فعالیت خود را با برنامه‌ای جدید آغاز کرد. بعد از کنگره بیست و دوم، برنامه حزب کمونیست ارجحیت دادن به «ساختن یک جامعه مدنی»، «پاسداری از استقلال تاجیکستان» و «برقراری اصول دموکراسی و عدالت اجتماعی» عنوان شده است. برنامه اقتصادی حزب مخلوطی از اقتصاد برنامه‌ریزی شده و بازار آزاد است. حزب، خصوصی‌سازی واحدهای تولیدی و سرمایه‌گذاری خصوصی مختلط را تشویق می‌کند. حزب معتقد به جدایی مذهب از سیاست می‌باشد و طرفدار برقراری روابط مسالمت‌آمیز با همسایگان به خصوص با روسیه به عنوان متحد و ایران به واسطه نزدیکی فرهنگی می‌باشد.^۱

۲- حزب دمکرات تاجیکستان: این حزب در سال ۱۹۹۰ تأسیس شد و بیشتر اعضای آن در ابتدا از افسار تحصیل‌کرده شهری بودند. این حزب از تمام ملیت‌ها عضو دارد و در میان جوامع دانشگاهی نیز دارای نفوذ و اهمیت می‌باشد.

بعد از جنگ‌های داخلی سال‌های ۱۹۹۲ - ۱۹۹۳ فعالیت سیاسی آن در تاجیکستان ممنوع اعلام شد و حزب دمکرات در ائتلاف با سایر گروه‌های

تساجیکستان تحت سیطره حکومت کمونیستی قرار گرفت. حزب کمونیست در این جمهوری تشکیل شد و در تمامی دوران حاکمیت، حزب کمونیست تنها حزب موجود در تاجیکستان بود که قدرت را در اختیار و انحصار خود داشت. البته در دهه اول حکومت کمونیستی، احزاب کمونیست در جمهوری‌های آسیای مرکزی از جمله تاجیکستان در دست رهبران محلی بود و تحت عنوان «احزاب کمونیست محلی» شناخته می‌شدند. ولی در اواخر دهه ۱۹۲۰ و نیز اوایل دهه ۱۹۳۰ استالین به بهانه‌های مختلف دست به تصفیه رهبران ملی‌گرای محلی زد و قدرت را به افسرادی محلی که کاملاً وابسته به مسکو بودند تفویض کرد به طوری که تا هنگام فروپاشی شوروی سابق این حزب تابع مسکو بود و رهبران آن هم در رأس تشکیلات این جمهوری قرار داشتند. مهم‌ترین واقعه‌ای که در دوران حیات حزب کمونیست تاجیکستان اتفاق افتاد بعد از کودتای اوت ۱۹۹۱ بود. بعد از کودتای نافرجام اوت و متهم شدن حزب کمونیست به همکاری با کودتاچیان، در تاجیکستان نیز تظاهرات اعتراض‌آمیزی علیه حزب کمونیست صورت گرفت که در نتیجه آن و بنا به درخواست تظاهرکنندگان حزب کمونیست فعالیت‌های خود را متوقف کرد.

۱. منتظمی، پیشین، صص ۶۱-۶۲

مخالف دولت تاجیکستان از جمله «نهضت اسلامی» و «حزب رستاخیز تاجیکستان» تا سپتامبر ۱۹۹۴ با آنها همکاری می‌نمود و در اثر یک چرخش سیاسی، این حزب به دولت تاجیکستان نزدیک شد و با تأیید انتخابات ریاست جمهوری و پارلمانی و فرماندوم قانون اساسی در ژوئیه سال ۱۹۹۵، رسماً اجازه فعالیت از دولت تاجیکستان گرفت و از همکاری با اپوزیسیون تاجیک خودداری نمود. هم‌اکنون این حزب به دو بخش اقلیت و اکثریت تقسیم شده است. گروه اکثریت که کماکان در ائتلاف با گروه‌های مخالف دولت از جمله نهضت اسلامی قرار دارد و گروه اقلیت به رهبری «شادمان یوسف» اجازه فعالیت پیدا کرده است.

برنامه این حزب در ابتدا برقراری جامعه مدنی، حمایت از آزادی‌ها بدون در نظر گرفتن فرهنگ، مذهب و وابستگی قومی، برقراری سیستم پارلمانی و مخالفت با حضور ارتش روسیه در خاک تاجیکستان عنوان شده بود. این حزب طرفدار اصلاحات اقتصادی و ارجحیت دادن به مالکیت خصوصی، تقسیم زمین میان کشاورزان، تغییر ساختار اقتصاد تک محصولی و برقراری روابط با جامعه بین‌المللی بوده است.^۱

۳- حزب نهضت اسلامی: حزب نهضت

اسلامی در قالب «حزب اسلامی» «اتفاق» (تا فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱) عمل می‌کرد.^۲

حزب نهضت اسلامی که از مدت‌ها پیش به صورت زیرزمینی و مخفیانه مشغول فعالیت بود در تاریخ ۲۶ اکتبر ۱۹۹۱ پس از آزادی تشکیل احزاب به صورت رسمی فعالیت خود را آغاز می‌کند. رسمیت یافتن حزب نهضت اسلامی نتیجه تظاهرات ماه‌های سپتامبر و اکتبر ۱۹۹۱ بود که تظاهرکنندگان یکی از شرایط خود برای پایان دادن به تظاهرات را به رسمیت شناختن حزب نهضت اسلامی عنوان کرده بودند و تنها شرطی که دولت به آن عمل کرد همین بود. حزب نهضت اسلامی در ابتدا وابسته به حزب نهضت اسلامی اتحاد جماهیر شوروی بود. پس از بروز تمایلات «پان‌ترکیسم» از طرف نهضت اسلامی، شاخه تاجیکستان از این حزب جدا شد و حزب «نهضت اسلامی تاجیکستان» را تشکیل داد. حزب نهضت اسلامی در میان روحانیون و روستائیان حامیان زیادی دارد. حدود ۶۰ درصد از حامیان این حزب در روستاها زندگی می‌کنند.^۳

در مورد این مسئله که گروهی

۱. همان، صص ۶۳-۶۲.

۲. شادمان یوسف، تاجیکستان بهای آزادی، (تهران: دفتر

نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳) ص ۸۳.

۳. منتظی، پیشین، ص ۶۴.

می‌خواهند میان تأسیس حزب نهضت اسلامی تاجیکستان و رخ دادن فاجعه ملی رابطه‌ای برقرار کنند. دکتر «شادمان یوسف» معتقد است:

«با مسئولیت کامل اعلام می‌دارم، هیچ فردی از رهبران حزب نهضت اسلامی در هیچ جا اظهار نکرده است که در هر صورت طالب و راغب تشکیل دادن دولت اسلامی است. بلکه به عکس همه رهبران حزب همیشه تأکید کرده‌اند، در کشوری که پیش از ۷۰ سال کمونیسم حاکم بوده، کشوری که عالی‌ترین امکان آشنایی با دین را نداشته است، تشکیل دولت اسلامی ممکن نیست. آنها اعلام داشته‌اند که فعالیت حزب اسلامی پارلمانی خواهد بود و حقوق مسلمانان را حفظ خواهد کرده.^۱»

واقعیت امر این است، رهبران آسیای مرکزی نیز پس از کسب استقلال، نشان دادند که مایل به حضور سیاسی اسلام نیستند. آنها بیشتر به الگوهای حکومت‌های غیردینی توجه کرده‌اند، البته از تعارض و تقابل به اسلام و نهادهای مذهبی نیز پرهیز دارند. تجربه تعارض نیروهای سیاسی حاکم در منطقه که بازماندگان دوران اتحاد شوروی و حاکمیت کمونیسم هستند با نیروهای اسلامی در تاجیکستان برای سایر رهبران جمهوری‌ها خوشایند نبوده است. البته در این تعارض نباید تأثیر عوامل

قبیله‌ای و منطقه‌ای را نادیده گرفت. روسیه از جنگ در تاجیکستان بهره‌برداری لازم را کرد و به سایر جمهوری‌ها خطر سرایت این قبیل جنگ‌ها را یادآور شد و از این طریق به حضور خود در آسیای مرکزی مشروعیت بخشید.

در مورد اهداف و برنامه‌های حزب نهضت اسلامی می‌توان گفت، این حزب خواهان پاسداری از استقلال تاجیکستان و برقراری سیستم پارلمانی برای توسعه اسلام می‌باشد. اسلام به عنوان عامل منسجم‌کننده اقوام مختلف نیز مدنظر است. این حزب معتقد به تغییر سیستم اقتصادی تاجیکستان است تا این کشور تنها صادرکننده مواد اولیه نباشد و از صنایع تبدیل مواد اولیه بهره‌مند گردد. به عقیده رهبران این حزب، شریعت انحصار منافع توسط حزب کمونیست را ممنوع می‌داند. همچنین رهبران نهضت معتقد به برقراری ارتباطات نزدیک با کشورهای اسلامی هستند.^۲

۴- حزب رستاخیز: جنبش مردمی رستاخیز در سپتامبر ۱۹۸۹ برای پشتیبانی از پروستروئیکا به وجود آمد. اعضای آن را روشنفکران شهری تشکیل می‌دهند و پیرو افکار و عقاید ملی‌گرای در چارچوب اقوام فارسی زبان هستند. از اولین خواسته‌های

۱. یوسف، پیشین، ص ۸۱-۸۲

۲. منتظمی، پیشین، ص ۶۲

این جنبش انتخاب زبان تاجیکی به عنوان زبان رسمی دولت و بازگشت به خط و الفبای فارسی و استقلال اقتصادی بوده است. این جنبش خواهان دمکراتیزه کردن سازمان‌ها و حذف سیستم توتالیترسم بوده است. رهبران این جنبش خواهان ایجاد سیستم پارلمانی با سمت نخست‌وزیری می‌باشند. جنبش رستاخیز اولین گروهی بودند که خواستار آزادی اقتصادی و خصوصی‌سازی صنایع (به نفع کارگران) شدند. آنها معتقدند که به اسلام به عنوان یکی از عناصر تشکیل‌دهنده فرهنگ ملی تاجیک‌ها است و بدین جهت اولویت را در روابط خارجی به برقراری روابط با ایران، افغانستان و پاکستان می‌دهند.

هفته‌نامه «رستاخیز» که به طور متناوب چاپ می‌شود ارگان این حزب است. بعد از تحولات ۱۹۹۲-۱۹۹۳ فعالیت این حزب غیرقانونی اعلام شد و رهبران آن با سایر احزاب مخالف ائتلاف کرده و اپوزیسیون دولت تاجیکستان را تشکیل دادند.^۱

۵- حزب لعل بدخشان: این حزب رسماً از ماه مه سال ۱۹۹۲ شروع به فعالیت کرد. بسیاری از شخصیت‌های مهم علمی، سیاسی و فرهنگی شهر دوشنبه از اعضای آن هستند. حزب سه هزار عضو دارد و از حمایت تمام پامیری‌ها برخوردار است. هفته‌نامه «دباختر» که تنها چند شماره آن

بیرون آمده ارگان این حزب است. برنامه این حزب برقراری یک حکومت دمکرات در تاجیکستان و خودمختاری اداری بیشتر منطقه بدخشان می‌باشد. هدف نهایی این حزب بهبود سطح زندگی مردم بدخشان است. رهبران آن معتقد به جدایی مذهب از حکومت هستند. حزب لعل بدخشان از جمله چهار حزبی بود که بعد از جنگ‌های داخلی ۱۹۹۲-۱۹۹۳ فعالیت آن ممنوع اعلام شد.^۲

۶- حزب خلق تاجیکستان: این حزب با هدف به وجود آوردن یک نیروی اجتماعی برای بیرون آوردن کشور از بحران تشکیل شده است. این حزب یک سازمان اجتماعی و سیاسی بوده و به خاطر اجرای اصلاحات عمیق دمکراتیک و صلح و ثبات مبارز خواهد کرد. هدف اساسی حزب متحدنمودن همه شهروندان جمهوری تاجیکستان سوای ملیت، مذهب و تعلقات دیگر می‌باشد. این حزب جانبدار دمکراسی‌ای است که مردم را به کار و سازندگی دعوت می‌نماید. حزب حافظ رعایت حقوق و آزادی‌های شخصی است که در اسناد شناخته شده بین‌المللی یافت می‌شود.

سیاست خارجی حزب مبتنی بر مراعات موازین و اسناد حقوق بین‌الملل و

۱. همان، ص ۶۵
۲. همان، صص ۶۵-۶۶

اجرای تعهدات کشور در برابر ممالک و جامعه جهانی است. این حزب معتقد به جدایی دین از سیاست است. مؤسسات حزب شخصیت‌های شناخته شده از میان سیاستمداران، علماء، صاحبکاران، خادمان علم و فرهنگ، نمایندگان رشته‌های کشاورزی و صنایع هستند.^۱

۷- حزب بازسازی سیاسی و اقتصادی: در سال ۱۹۹۳ تأسیس شده و حافظ منافع شمال تاجیکستان و منطقه «خجند» است. رهبر آن «عبدالملک عبدا... جان اف» است.^۲

ب- گروه‌های سیاسی

۱- سازمان جوانان تاجیکستان: این سازمان همان «کسمومول» سابق است که تغییر نام داده است. در دوران حکومت کمونیستی، «کسمومول» عنوان فرزند حزب کمونیست را داشت یعنی سازمانی بود که وظیفه کمونیست کردن جوانان را بر عهده داشت. پس از تحولات اخیر و انحلال حزب کمونیست و با تغییر نام این حزب در برخی از جمهوری‌ها نام این سازمان در تاجیکستان به سازمان جوانان تاجیکستان تغییر نام یافته است. البته فعالیت‌های این سازمان اهمیت چندانی ندارد زیرا که اصول ایدئولوژی مارکسیست زیر سؤال رفته و شکست خورده است. روزنامه جوانان تاجیکستان ارگان این سازمان می‌باشد که روند خود را به سوی مستقل شدن طی می‌کند.^۳

۲- جامعه آریانای کبیر (آریانای بزرگ): بعد از تشکیل گروه‌ها و سازمان‌های مختلف در تاجیکستان عده‌ای از ملی‌گرایان، سازمانی را تحت عنوان «سازمان کوروش کبیر» با گرایشات ملی‌گرایانه تشکیل دادند. در سپتامبر ۱۹۹۱ نام این سازمان به «آریانای بزرگ» تغییر کرده است. البته تغییر نام این سازمان تغییری در اساسنامه آن نداده است و همان‌طوری که در اساسنامه این سازمان آمده است، هدف آن سازمان متحد کردن مردم فارسی زبان در کشورهای تاجیکستان، افغانستان و ایران می‌باشد. هفته‌نامه «سامان» که ارگان بنیاد زبان و ادبیات تاجیک است نیز نقطه نظرات این حزب را منتشر می‌کند. ماهنامه‌ای به نام «مهر» که تنها ۱۰ مقالات آن به خط سیریلیک و مابقی به فارسی می‌باشد، نیز از انتشارات این جامعه است.^۴

۳- سازمان جوانان آزاد تاجیکستان: این سازمان با سازمان جوانان تاجیکستان (کسمومول سابق) فرق دارد و بعد از تحولات اخیر و از بین رفتن ایدئولوژی مارکسیست در شوروی تشکیل شده است.^۵

۴- حزب خلق به رهبری «داستیف».

□ □ □

۱. همان، ص ۶۶.
 ۲. همان، ص ۶۶.
 ۳. همان، ص ۶۷.
 ۴. همان، ص ۶۷.
 ۵. همان، ص ۶۸.